

Yûnus Emre'nin Dîvân'ında Perde Metaforu

Obstacle (Curtain) Metaphor in Diwan of
Yunus Emre

ANTALYA
İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

Ömer DİLMEN¹

¹Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Burdur, Türkiye
¹Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Theology, Burdur, Turkey

omerdilmen@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-7671-2571

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Geliş Tarihi / Date Received

24.06.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted

30.12.2021

Yayın Tarihi / Date Published

Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Aralık - Haziran / December - June

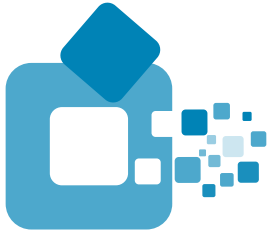
ATIF / CITE as

Dilmen, Ö. (2021). "Yûnus Emre'nin Dîvân'ında Perde Metaforu" / "Obstacle (Curtain) Metaphor in Diwan of Yunus Emre". bilar: Bilim Armonisi Dergisi, 4 (2): 78-91. doi: 10.37215/bilar.956808

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilar>

Copyright © Published by Antalya İl Millî Eğitim Müdürlüğü Since 2018, Antalya, 07100 Turkey. All rights reserved.

Yûnus Emre'nin Dîvân'ında Perde Metaforu

Obstacle (Curtain) Metaphor in Diwan of
Yunus Emre

ANTALYA
İL MİLLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

ÖZET

Kur'ân-ı Kerim'de ve hadîs-i şerîflerde çeşitli metaforik anlamlarda kullanılan hicâb/perde kavramı, sûfîler tarafından da aynı amaçla kullanılmıştır. Sûfilere göre bu kavram, daha çok Hak ile kul arasındaki engeller şeklinde ele alınmıştır. Hicâb/perde kavramı, tasavvuf düşüncesinde varlık anlayışı açıklanırken kullanılan önemli kavramlardan biridir. Kul için önemli olan Hakk'a ulaşmaktır. Kulun Hakk'a ulaşmasına engel olan her ne varsa perdedir. Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ında bu kavram daha çok Hakk'a perde olma anlamında kullanılmıştır. Bu anlamın yanı sıra beyitlerde; ilmin hakîkate perde olması, dünyanın perde olması, Cebrâil'in perdelenmiş olması, insanın kendine perde olması, ibadetlerin perde olması, gayb perdesi, hesap günü perdesi, sabır perdesi gibi anlamlarda da bu kavramın kullanıldığı görülmektedir.

Yûnus'a göre; Hakk'ı görmek, ikilikten kurtulmak, vahdete ulaşmak için perdelerin kalkması gerekir. Bu da ancak mânevî eğitimle, aşkla gerçekleşir. En kalın perde nefis perdesidir. İnsanın perdeleri aralaması, nefsini terbiye ederek kendi varlığından kurtulması ile mümkündür. Yûnus'a göre dünya hayatı ve zâhirî ilimler de perdedir. Burada Yûnus, araçların amaç haline getirilmesinin tehlikesine dikkat çeker. Hesap gününde perdelerin kalkacağına işâret etmekle Yûnus, sonsuz hayatı insanların gündemine sokmak ister. Kulun çabası ile perdelerin açılması nasıl bir nimetse, hesap günü Hakk'ın perdeleri kaldırması ile hakîkatin âşikar olması da küfrân-ı nimette bulunan kullar için zorlu bir sürecin başlangıcı olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Yûnus Emre, *dîvân*, perde, kesret, vahdet, nefis terbiyesi.

ABSTRACT

The concept of hijab/obstacle (curtain), which is used in various metaphorical meanings in the Qur'an and hadiths, was also used by Sufis for the same purpose. According to the Sufis, this concept has been handled as barriers between God and the servant. The concept of hijab/obstacle is one of the crucial concepts used in explaining the understanding of existence in Sufi thought. What is important for the servant is to reach God. Everything that hinders the servant from reaching God is an obstacle. In Yunus Emre's *Diwan*, this concept is mainly used in the sense of being an obstacle for God. In addition to this meaning, in couplets; It is seen that this concept is also used in the meanings such as the veil of truth in science, the veil of the world, the veil of Gabriel, the veil of man, the veil of worship, the veil of the unseen, the veil of judgment day, the veil of patience.

According to Yunus; To see God, to get rid of duality, to reach unity, the obstacles should be removed. This may only occur with spiritual education and love. The hardest one is the obstacle of the soul. A person can remove the obstacle and get rid of his existence by training his soul. According to Yunus, worldly life and external sciences are also obstacles. Here, Yunus draws attention to the danger of turning means into ends. By pointing out that the obstacles will be removed on the Day of Judgment, Yunus wants to put eternal life on people's agenda. Just as removing obstacles with the efforts of the servant is a blessing, the fact that the truth will be evident when God removes the obstacles on the day of reckoning will also be the beginning of a difficult process for the servants who disbelieve.

Keywords: Yunus Emre, *diwan*, barrier, plentitude, scarcity, self training.

1. GİRİŞ

Hicâb/perde kavramı sûfiler tarafından çeşitli metaforik anlamlarda kullanılmıştır. Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ı incelendiğinde pek çok kavramın metaforik anlamlarda yer aldığı görülmektedir. *Dîvân*'da hicâb/perde kavramının metaforik anlamlarına geçmeden önce sûfilerin bu kavramı hangi anlam dünyasında ele aldıkları ortaya konacaktır.

1.1. Tasavvufta Perde Kavramı

Arapçada hicâb ve setr kavramlarıyla ifade edilen perde sözlükte; kapı, pencere gibi açıklıklara örtülen ve güneş, rüzgâr vb. şeylerin girmesine ve içerinin görülmesine engel örtü, yüz örtüsü, yapıda yük taşıyan betonarme duvar, mûsikî âletlerinde ses aralığı, bir sesin derecesi, makam, ahenk, ekran, bir nesnenin görülmesine engel olan, göze inen ve görmeye engel olan, doğruyu görmeye mâni olan, iki yeri birbirinden ayıran şey anlamlarına gelmektedir (Doğan 1996, 899). Perde, tasavvufta; Hak ile kul arasındaki engel, âşıkı ma'şûkundan ayıran hususlar, kalbe yerleşen ve hakikatlerin orada tecellî etmesine engel olan sûretler, maddenin izleri, kalbin gayb âleminde vâkıf olacağı hususlara engel pas ve pislikler, insanı Hak'tan ayıran her şey, tecellînin olmaması hali olarak ifade edilmektedir (Uludağ 1977, 239,419,464; Cebecioğlu 2014, 215) Kâşânî'ye (ö. 736/1335). göre hicâb, âlemdeki sûretlerin kalbe yansıyıp derinleşmesi ve her tarafı kuşatmasıdır. Bunun neticesinde perdelerin karanlıklarının çoğalması ile nûrânîlik kaybolur ve kalpte hakikatlerin tecellîsi söz konusu olmaz (Kâşânî 2015, 200-201).

Hicâb kelimesi, Kur'ân-ı Kerim'de bazı âyetlerde örtü, engel anlamında (A'râf, 7/46, Meryem, 19/17, Ahzâb, 33/53, Fussilet, 41/5, Şûrâ, 42/51), bir âyette Hz. Peygamber'le âhîret inkârcıları arasına çekilen perde (İsrâ, 17/45), bir âyette karanlığın oluşturduğu perde (Sâd, 38/32), bir âyette günahkâr ve Kur'ân'a karşı inkarcı tutumlarından dolayı kalpleri kararan kimseler için 'Rablerinden alikonunanlar' (Mutaffifîn, 83/15) anlamında kullanılmıştır.

Kur'ân'da 'gîşâve', 'sitr' ve 'zulle' kelimeleri hicâb kavramı ile yakın anlamlıdır. "Kur'ân-ı Kerim'de, kâfirlerin gözlerinde gerçekleri görmelerini engelleyen perde bulunduğu (Bakara, 2/7; Yâsîn 36/9; Câsiye, 45/23), münafıkların cihad âyetleri karşısında âdeta 'ölüm baygınlığı geçiren bir kimsenin bakışı' ile Peygamber'e baktıkları (Muhammed, 47/20) bildirilirken 'gîşâve' kökü; dünya hayatında gözleri Allah'ın varlığının apaçık delillerini görmeyen kâfirlerden (Kehf, 18/101) bu gaflet perdelerinin âhîrette kaldırılacağı ifade edilirken (Kâf, 50/22) 'gîta' kökü; Allah düşmanlarına, organlarının âhîrette -

kendileri aleyhine şahitlik edeceğini hiç düşünmeden bu dünyada işledikleri kötü ameller hatırlatılırken (Fussilet, 41/22) 'sitr' kökü; inkârcıların iman etmeyi, Allah'ın cismâniyete bürünerek bütün azametiyle gelip kendini göstermesi gibi muhal bir talebe bağladıkları beyan edilirken de (Bakara, 2/210) 'zulle' kökü kullanılmaktadır." (İlyas Çelebi, "Hicab", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/hicab#1> (Son erişim tarihi: 23.05.2021).

Hadîs-i şeriflerde hicâb kelimesi gerçek anlamının dışında bazı metaforik anlamlarda kullanılmıştır. Bir hadîste Allah'ın hicâbının nur olduğuna ve eğer onu kaldırırsa bütün varlıkların yanacağına dikkat çekilmiştir (Müslim, "İmân", 293-294; İbn Mâce, "Muqaddime", 13). Bir başka hadîste mazlumun bedduasından sakınılmasının gerektiği, eğer sakınılmazsa, mazlumun bedduası ile Allah arasında perde olmadığı ifade edilerek, mazlumun talebinin Allah katındaki önemine işaret edilmiştir (Buhârî, "Tevhid", 1; Müslim, "İmân", 31, (19). Mü'minlerin âhîrette Allah ile arada bir perde olmadan konuşacakları (Buhârî, "Tevhid", 24); "Sübhanallah", "Elhamdülillâh" ve "Lâ ilâhe illallâh" diyen kişi ile Allah arasında perde olmayacağı da hadîs-i şeriflerde belirtilmiştir (Tirmizî, "Deavât", 87).

Sûfilerin sık sık kullandığı nurdan ya da zulmetten yetmiş, yedi yüz ve yetmiş bin perde ifadesine, "Allah'ın hicâbı nurdur, bu hicâbı açacak olsa zâtının nurları bütün varlıkları yakar" (Müslim, "İmân", 293-294; İbn Mâce, "Muqaddime", 13) gibi hadisler dayanak teşkil etmiştir (el-Mevsîlî 1984, 13/520; Taberânî 1994, 6/148). İmam Gazâlî (ö. 505/1111), bu perdelerin bazı rivayetlerde yedi yüz, bazılarında ise yetmiş bin olduğunu belirtmiştir (Gazâlî 2014, 27).

Hadislerde geçen "nûrânî ve zulmânî" perdeler ifadesinden hareketle hicâb/perde kavramını Molla Sadra (ö. 1050/1641), Hak ile varlıklar arasında bir vasıta olarak değerlendirmiş, varlıkların Mutlak Varlık karşısındaki zayıflıkları sebebiyle O'na doğrudan yaklaşmak istemeleri halinde durumlarının, Hz. Mûsâ ve dağın durumu gibi olacaklarını belirtmiştir. Bu nedenledir ki, Mi'râc gecesi Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber'e yolculuğun bir noktasında "Bir adım daha ileri gelirim yanarım." demiştir. İnsanın Hak ile arasındaki perdelerin kalkması; kâmil olması ve O'na giden yolları aşmasıyla mümkün olabilecektir (Seccâdî 2007, 195).

Hicâb/perde kavramı, bazen gizlemek, örtmek anlamında olumlu; bâzen de sâlikin Hakk'a ulaşmasındaki engeller anlamında olumsuz kullanılmıştır. Allah ile kul arasında pek çok perdenin var olduğunu kabul eden sûfiler, bu perdelerin aşılması ile Hakk'a vuslatın gerçekleşebileceğini savunmuşlardır.

Perde sūfîlerce Hakk'a engel olan şeyler olarak genellikle olumsuz bir içerikle değerlendirilmiştir. Perdenin Hakk'a vuslata yardımcı bir unsur olarak değerlendirilmesi daha çok İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ile söz konusu olmuştur. Âyette geçtiği üzere Hak, perde arkasından konuşur (Şûrâ, 42/51).

Hakk'ın dışındaki her şey perdedir. Perde, hem Hakk'a ulaşmaya engel, hem de O'na ulaşmaya vesile olmaktadır. Perdelerin olması aynı zamanda Hakk'ın nûrunun kulları yakmasını engellemek içindir. Bu da Hakk'ın kullarına şefkatinin bir göstergesidir (Bedirhan t.y., Erişim adresi: <https://www.sabahulkesi.com/2020/05/04/varligin-sirrini-gizleyen-oertue-perde/> Son erişim tarihi: 14.06.2021).

Hicâb, sūfîlere göre genellikle Hak ile kul arasındaki engeller olarak açıklanmıştır. Sūfîler hicâbı farklı yönleri ile ele almışlardır. Serî es-Sakatî'ye (ö. 251/865) göre hicâb, Allah'tan ayrı kalmaktır. Sakatî bu hususu şöyle dile getirir: “Ey Allahım, nasıl azâb edersen et, yalnız beni hicâb (Sen'den perdeli olmak) zilletiyle cezâlandırma!” Muhammed Ali Kettânî'ye (ö. 322/933) göre ise hicâb, kişinin kendini beğenmesidir. O şöyle söylemiştir: “Sevâbı görmek, hicâblardan bir hicâbdır. Hicâbı görmek ise, kişinin kendini beğenmesine perdedir.” (Tûsî 2012, 413-414).

Hücvîrî (ö. 465/1072 [?]), eserine *Keşfü'l-Mahcûb* ismini neden verdiğini, “tasavvufî sözleri izah etmek ve ilâhî hakîkati görmeye engel olan insandan kaynaklı perdeleri ortadan kaldırmak” şeklinde açıklamıştır (Hücvîrî 1996, 78).

Hücvîrî hicâbı reyn ve gayn olarak ikiye ayırır. Hicâb-ı reyn ebedî olarak açılmayan, ortadan kaldırılmayan hicâbdır. Hicâb-ı gayn ise çabucak açılabilen hicâbtır. Hicâb-ı reyn, cilâ ustalarının ne kadar uğraşsalar da bir taştan ayna yapamayacakları bir taşta, hicâb-ı gayn ise, cilâ ustaları tarafından tekrar ışıltılı ve parlak olabilen paslanmış aynaya benzetilmiştir (Hücvîrî 1996, 79-80). Aynanın hicâb/perde ilişkisi ve bir metafor kullanımını oldukça yaygındır (Şahin 2020, 520).

Kuşeyrî'ye (ö. 465/1072) göre istiğfâr setr halini istemek yani günahların örtülmesini talep etmek demektir. Hz. Peygamber bir hadisi ile kulun hakikat basamaklarında ilerleyişinde, Hakk'ın vücûdu ile beraber halk için bakâ mümkün olmadığı için kalbin setr halinde olmasını istemiştir (Kuşeyrî 1991, 206). Hadis şöyledir: “Allah'ın hicâbı nurdur, bu hicâbı açacak olsa zâtının nurları bütün varlıkları yakar.” (Müslim, “İmân”, 293-294; İbn Mâce, “Muğaddime”, 13).

Zünnûn el-Mısri (ö. 245/859 [?]) halvet perdesi ve Allah perdesini şöyle mukayese eder: “Halvet perdesi ile halktan gizlenen bir kimse, Allah perdesi ile halktan gizlenen bir kimse gibi değildir.” demiştir. (Birincisi hissi ve maddi,

ikincisi mânevî bir hicâb ile halktan ayrı ve uzak bulunmaktadır.)” (Kuşeyrî 1991, 242).

Risâle'de Allah'a dost olan kişinin önündeki perdelerin hangi aşamalardan sonra kaldırıldığı ve Hakk'ı müşâhede ettiği ile ilgili Harrâz (ö. 277/890 [?]) der ki: “Allah Teâlâ kullarından birini kendine dost ve veli kılmak istediği zaman üzerine zikir kapısını açar, zikirden zevk aldı mı kurb (yakınlık) kapısını açar, sonra onu bu sayede üns meclislerine yükseltir, sonra tevhid kürsüsüne oturtur. Daha sonra aradaki perdeleri kaldırarak ferdâniyet evine sokar. Celâl ve azametini temâşâ ettirir, velinin gözü celal ve azamet üzerine düşünce benliğini kaybeder (Kuşeyrî 1991, 430).

Risâle'de Ebu Bekir Tamestânî (ö. 340/951), nefse uymanın Allah ile aradaki en büyük perde olduğunu şöyle belirtir: “En büyük nimet nefisten çıkmak ve uzaklaşmaktır, nefis seninle Allah arasında bulunan perdelerin en büyüğüdür.” demiştir.” (Kuşeyrî 1991, 171).

Nefs-i emmârenin en büyük hicâb olduğunu Hücvîrî eserinde şöyle açıklar: “İnsana tabiatların taalluk etmesi ve aklın onda tasarrufta bulunması sebebiyle bahis konusu hicâb ve perde bu âlemde onun mizacı olmuştur. Böylece cehaleti beğenmiş olmak onun için kaçınılmaz olmuştur, ruhu ile hicâbını Hakk'tan satın almıştır, canını vermiş, karşılığında hicâb almıştır. Zira keşf cemalinden habersizdir. Bu suretle hepsi nefs-i emmâreye tabi olmuşlardır. Bu ise en büyük hicâbdır, her türlü şerrin ve fenalığın kaynağıdır.” (Hücvîrî 1996, 84).

Keşfü'l-Mahcûb'da insanın kendinde bir varlık görmesinin en büyük hicâb olduğuna dair bazı sūfîlerin sözleri şöyle nakledilir: “Bunlar derler ki (bazı sūfîler): Hak yolda en büyük hicâb (perde ve engel) ‘sen’ (benlik) dir. Sen kendinden gâib olunca, varlığının âfetleri sende fânî olur, hâlin temeli değişir, yok olur. Bu suretle müridlerin makâmları senin için hicâb olur. İmdi kendinden gâib olduğun sürece, hicâbsız olarak Hakk'ın huzurunda idin. Kendi sıfatlarınla hazır olunca Hakk'ın kurbunda gâib oldun. Böylece senin helakın, senin huzurunda yani beşerî vasıflarla birlikte bulunmada olmuştur.” (Hücvîrî 1996, 375).

Bu suretle müridlerin makâmları senin için hicâb olur. İmdi kendinden gâib olduğun sürece, hicâbsız olarak Hakk'ın huzurunda idin. Kendi sıfatlarınla hazır olunca Hakk'ın kurbunda gâib oldun. Böylece senin helakın, senin huzurunda yani beşerî vasıflarla birlikte bulunmada olmuştur.” (Hücvîrî 1996, 375).

Risâle'de ruhun temizliğinin hicâbların ortadan kalkmasına sebep olacağı belirtilir: “Ruh temizlenip hicâblar zâil olunca hakikat güneşi insanın içini aydınlatır.” (Kuşeyrî 1991, 207).

Kelâbâzî, güzel ve çirkin kavramlarını değerlendirirken güzeli nehiy örtüsünden uzak kalan şey olarak tanımlamış, kul ile Allah arasında perdenin olmayacağını, perdenin günahın hududunu belirleme özelliğine sahip olduğunu belirtmiştir (Kelâbâzî 1992, 82).

Sehl et-Tüsterî'ye (ö. 283/896) göre kulun diğer korkular yanında Allah'tan korkmasının içinde ümitvar olması da söz konusu olduğundan, Allah onu korktuğundan yani cehennemden emin kılar ve böylece o kul ile Rabbi arasında bir korku perdesi olur (Kelâbâzî 1992, 148).

Kelebâzî'ye göre "Oruç kalkandır." hadisindeki oruç, mâsivâya karşı perde anlamında değerlendirilmiş; böylece Allah'tan gayri ne varsa onların Hakk'a perde olmasının ibadetlerle ortadan kaldırılabileceği belirtilmiştir (Kelâbâzî 1992, 204).

İlk dönem tasavvuf klasikleri dışında sûfîlerin nutk-ı şerîflerinde hicâb, perde, setr, nikâb gibi kavramların farklı metaforik anlamlarda kullanıldığını görüyoruz. Ahmed-i Yesevî (ö. 562/1166), seyr u sülûk esnâsında yaşanan mânevî hallerin gizlenmesinin gereğini perde ile *Dîvânı-Hikmet*'te şöyle dile getirir:

"Ben yirmi yedi yaşta Pîr'i buldum;

Her ne gördüm perde ile sırr örttüm

Eşiğine yaslanarak izini öptüm;

O sebepten Hakk'a sığınıp geldim ben işte" (Ahmed-i Yesevî 2016, 55).

Muhammed Muhyiddîn Üftâde (ö. 988/1580), Hakk'ın cemâline nefsin engel olduğunu hicâb kavramıyla *Dîvân*'ında şöyle dile getirir:

"Olan cemaline hicab

Varlığıdır dervişlerin

Al bunların varlığını

Bulsun safa aşıkların" (Üftâde 2012, 5).

Azîz Mahmûd-i Hüdâyî (ö. 1038/1628) *Dîvân*'ında zulmânî ve nûrânî hicâbları şöyle dile getirir:

"Hüdâyî'ye nasîb et feth-i bâbı

Cemâline götür lutf et nikâbı

Gider zulmânî nûrânî hicâbı

Yine âhir kerem Mevlâ senindir "(Hüdâyî 2005, 45).

Hüdâyî bir başka nutk-i şerîfnde Allah ile arasındaki perdenin, varlık hicâbının kalkması için şöyle dua eder:

"Bizi varlık hicâbından halâs et

Meded ey pâdişâhlar pâdişâhı

Kerem kıl bâde-nûş-ı bezm-i hâs et

Meded ey pâdişâhlar pâdişâhı" (Hüdâyî 2005, 47).

Hüdâyî bir başka nutk-ı şerîfnde nefsin perde olduğu ve bu perdeden kurtulmak için Mevlâ'nın yardımına ihtiyacımız olduğunu şöyle dile getirir:

"Olupdur nefsimiz perde

Meded Mevlâ meded Mevlâ

Koma bizi ayaklarda

Meded Mevlâ meded Mevlâ" (Hüdâyî 2005, 279).

Elmalılı Ümmî Sinan (ö. 1067/1657) *Dîvân*'ında hâl sahibi olmakla perdelerin açılacağını şöyle dile getirir:

"İçerler nûrdan şarâbı

Terk eder gaflet-i hâbı

Hâl ile cümle hicâbı

Geçerler Hû deyu deyu" (Ümmî Sinan 2014, 177).

Sunullâh-i Gaybî (ö. 1087/1676'dan sonra) de *Dîvân*'ında aşk ile hicâblardan geçildiğini şöyle dile getirir:

"Şarâb-ı 'aşkını içdim

Hicâblardan kamu geçdim Bilüp nefsim seni seçdim

İnâyet eyle yâ Mevlâ" (Gaybî 2014, 47).

Alvarlı Muhammed Lütfî Efendi (1868-1956) *Dîvân*'ında sûfîlerce çokça dile getirilen "Kendini tanıyan Rabbi'ni tanır" (Aclûnî t.y., 2/309) hadîs-i şerîfine atıfta bulunarak ârifin perdelerden geçtiğini şöyle dile getirir:

"Sad-hezârân perdelerin ref'ine olur sebep

Men aref dershânesinde ârifân eyler gönül" (Alvarlı Muhammed Lütfî 2014, 112).

Bir başka nutk-ı şerîfnde Alvarlı Efe, kemâlât ehlerinden olmak için kesâfet perdesinden kurtulmanın gereğini şöyle zikreder:

"Kesâfet perdesin kaldır gözünden seyr et eşyâyı

Kemâlât ehline peyrev olan anlar bu ma'nâyı" (Alvarlı Muhammed Lütfî 2014, 118).

Hz. Mevlânâ (ö. 672/1273), perde kavramını farklı anlamlarda kullanmıştır. Bazı beyitlerinde perdenin kalkmasından bahsetmiş, bazılarında ise perdenin olmasının öneminden bahsetmiştir. Hz. Mevlânâ, insân-ı kâmilin terbiyesi ile Hakk'a engel olan perdelerin ortadan kalkabileceğini *Mesnevî*'sinde şöyle dile getirmiştir: "Ney, dosttan ayrılan kişinin arkadaşı, haldaşındır. Onun perdeleri, perdelerimizi yırttı." (Mevlânâ 1990, 1/1). Bir başka beytinde Hz. Mevlânâ, hakîkati müşâhede edenleri görmenin, onlarla aradaki perdenin kalkmasının kalp aynasının temizliği ile olacağını şöyle ifade eder: "Bir zaman duygunu görüş suyuyla yıka. Sofilerin çamaşır yıkamaları budur, böyledir... Bunu böyle bil. Sen temizlendin mi perde yırtılır... Pak kişilerin canları sana görünmeye başlar." (Mevlânâ, 1990, 4/48).

Hız. Mevlânâ, bazı beyitlerinde Hak ile kul arasında perde olmasına sebep olan hallerden bahsetmiştir. Bir beytinde Hız. Mevlânâ, insanın benlik perdesinden şöyle bahsediyor: “Her şey mâşuktur, âşık bir perdedir. Yaşayan mâşuktur, âşık bir ölüdür.” (Mevlânâ 1990, 1/1). Bir başka beytinde Hız. Mevlânâ, nefsânî duyguların Hak ile araya perde indirdiğini şöyle ifade ediyor: “Garez gelince hüner örtülür. Gönül den, göze, yüzlerce perde iner.” (Mevlânâ 1990, 1/6).

Hız. Mevlânâ, kişinin yaptıkları ile ahlâkî bütünlüğünün bozulmasını perde kavramı ile şöyle dile getirmiştir: “Allah, bir kimsenin perdesini yırtmak isterse onu, temiz kişileri ta'n etmeye meylettirir.” (Mevlânâ 1990, 1/15).

Hız. Mevlânâ, bazı beyitlerinde perdenin olmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Hız. Mevlânâ, gâfillerin durumlarının akıllılara perde olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Gâfilleri kar dağları bil! Allah, akıllıların perdeleri yanmasın diye onları böyle soğuk yaratmıştır. Karlar yağdıran bilgisizliğin aksi olmasaydı o Kafdağı, iştihak ateşiyle yanar erirdi.” (Mevlânâ, 1990, 4/71). Hız. Mevlânâ, bir başka beytinde cennet ile cehennem arasında ayıran perdenin gerekliliğini şöyle belirtmiştir: “Cehennemlikler, cennetlikler bir dükkânda otururlar. Aralarında bir perde vardır, birbirlerine karışmazlar. Nâr ehliyle nur ehli, görünüşte karışıktır ama aralarında Kaf Dağı çekilmiştir.” (Mevlânâ 1990, 1/46). Bir başka beytinde Hız. Mevlânâ, dilin cana perde olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Ademoğlu dilinin altında gizlidir. Bu dil, can kapısına perdedir.” (Mevlânâ 1990, 2/15).

Muhyiddîn-i Arabî, Allah ile kul arasında azaptan korkmak ve perdelenmekten korkmak şeklinde iki korkudan bahsetmiş (İbn Arabî 2007, 1/80), düşüncenin insana perde olması sebebi ile Hakk'ı algılayamadığını (İbn Arabî 2007, 1/124) bilginin de insana perde olduğunu belirtmiştir (İbn Arabî 2007, 1/173). İbnü'l-Arabî ilâhî emrin, yaşadığımız dünyaya gelinceye kadar tortusunun arttığını, bu durumun testideki yağın tortusunun aşağıya çöküp üstünün duru kalmasına benzediğini ve ilâhî emrin tortusunun artma nedeninin ise doğa âleminin karşılaştığı bilgi ve tecellî nurlarını idrak etmesini engelleyen perdeler olduğunu belirtmiştir (İbn Arabî 2007, 1/448).

Safer Efendi, hicâbı insanların, dünyanın ve nefsin perde olması şeklinde üçe ayırmış; seyr u sülûkte ilerleyişe engel olan her şeyi hicâb olarak nitelemiştir (el-Cerrâhî 2013, 152).

Hicâb kavramı Kur'ân-ı Kerim'de, hadîs-i şeriflerde, sûfîlerin sözlerinde ve nutk-ı şeriflerinde çeşitli metaforik (Bkz. Ögke 2007, 41-62) anlamlarda kullanılmıştır. Sûfîler, hicâb kavramını metaforik olarak en çok Hak ile kul arasındaki perdeleri ifade etmek için kullanmışlardır.

Yünus Emre'nin *Dîvân*'ında da hicâb ve perde kavramları çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. *Dîvân*'da hicâb ve perde kavramları şu mânâlarda kullanılmıştır: Hakk'a perde olma, ilmin hakikate perde olması, dünyanın perde olması, Cebrâil'in perdelenmiş olması, insanın kendine perde olması, ibadetlerin perde olması, zulmânî perde, gayb perdesi, hesap günü perdesi, sabır perdesi. Şimdi bu başlıklar altındaki beyitleri inceleyelim.

2. YÜNUS EMRE'NİN DİVÂN'INDA PERDE

2.1. Hakk'a Perde Olma

Sûfî için her dâim Hak'la beraber olmak, Hakk'ın her şeyi gördüğünü hissederek yaşamak, ihsân makâmında olmak önemli görülmüştür. Yünus Emre, Hak'la beraber olduğunu, dostundan ayrılmasını isteyen kişinin gözlerinden perde kalkarsa bunun böyle olduğunu göreceğini ve Hakk'ın cemâlinin o kişi için ayan olacağını şöyle belirtmiştir:

“Her kim diler ise benüm o dostumdan ayrıldugum

Gözlerinden hicâb gitsin dîdâr ıyân olsun ana” (13/6) (Bu çalışmada yer alan beyitler Mustafa Tatcı'nın hazırladığı Yünus Emre *Dîvân-ı İlahiyât* kitabından alınmıştır. Parantez içinde verilen numaralardan ilki beytin şiir numarasını, ikincisi beyit numarasını göstermektedir.)

Yünus, dosttan ayrılmanın ne demek olduğunu görmek isteyene, gözünden perdeler kalkınca Hakk'ı apaçık görsün de dosttan ayrılmak ne demekmiş anlatsın diyerek Hakk'ın dostluğunun kıymetini böyle açıklamıştır (Tatcı 2015, 283).

Varlıkların Hakk'ın cemâlini görmesi için aşması gereken mertebeleri hatırlatarak Hakk'ın bu mertebeleri aşmayanlara kendisini göstermesinin Hız. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istemesi ve Allah'ın dağa kendisini göstermesi olayında olduğu gibi onların helakine sebep olacağını şöyle belirtmiştir Yünus:

“Söyledün cümle ‘âleme henüz nikâb içindesin

Bir dem perdesüz yürisen iki cihân olur helâk” (144/3)

Yünus, Hak ile kulu arasındaki aşk ilişkisinde perdenin gereğini şöyle ifade ediyor:

“Sûretler ün diyemez söz kendüsüz söylenmez

İşler hicâbsuz olmaz risâlet hâsılıdır” (25/4)

Perde, kulun Hakk'a ulaşmasında aşama aşama kaldırması gereken, aralaması gereken bir unsurdur (Türker 2010, 80). Nasıl ki Hız. Mûsâ, Rabbini görmek isteyince Rabbi ona dağa bakmasını istedi ve Hakk dağa tecelli edince dağ paramparça oldu. İşte bunun gibi kulun Hakk'a vâsıl olması ve O'nu müşâhede etmesi için adım adım perdeleri kaldırması gerekir.

Birden perdenin kalkması kulun yanmasına sebep olur. Hak, zâtını kullarından sıfatları ile gizlemiştir. Yaşadığımız âlemdeki görüntülerin arkasında O'nun zâtı vardır (Tatcı 2008, 422).

Yûnus'un işlerin ancak risâletle olacağını ifade etmesi, kesrette vahdeti göstermek içindir. "Vücûd Hakk'ındır. Sûret ve sûretlerin kendilerine mahsus müstakil vücûdları yoktur. Böyle olunca, kendilerine mahsus bir sesleri de yoktur. Sıfat zattan ayrı düşünülemez. Sözün "kendisiz" yani sahibi olmadan söylenmesi mümkün değildir. Sûret zâta perde olduğu için sözü söyleyen ve davranışları gerçekleştirenin sûret yani insan olduğu sanılır. Halbuki bütün oluşlar, söz ve davranışlar risâlettendir. Her oluşun arkasında risâlet gücü vardır. Fakat sıfatlarla perdelendiği için, işlerin iç yüzü bilinemez. Başka bir ifadeyle bütün işler ve oluşlar sûretlere bürünen birer risâlet sırrıdır." (Tatcı 2015, 565).

Yûnus, dost yüzündeki peçe kaldırılınca perdenin açılacağını ve bu noktada olan insan için hayır ve şer diye bir ayırımın olmayacağını, perdenin açılması ile insanın her şeyin Allah'ın iradesi ile ortaya çıktığını müşâhede edeceğini, bütün varlıkların, oluşların aslında Allah'ın birliğini ortaya koyduğunu şöyle belirtmiştir:

"Dost yüzünden nikâbı her kim giderdiyse

Hicâb kalmadı ana ayruk ne hayr u ne şer"
(26/3)

Hakk'a giden yoldaki engellerin aşılması ve birliğe ulaşılması ile gözdeki perdenin kalkacağını ve yer-gök her yerde Hakk'ın müşâhede edileceğini Yûnus şöyle belirtmiştir:

"Ol işler tamâm olıcak ol düzenlik dirilicek

Gözün hicâbın silicek yir-gök tolu dîdâr durur"
(61/10)

Yûnus, dost ile irtibatının bulutla güneş gibi olduğunu, bazen dost ile arasında çeşitli engellerin olduğunu, bazen de bu engellerin kalktığını, perdenin aralandığını, Hak âşığının bir halinin diğerine benzemediğini şöyle belirtmiştir (Sevim 2009, 99).

"Ol dostıla benüm işüm bulıdıla güneşleyin

Bir dem hicâbı sürülür bir dem nikâb başa gelür"
(73/7)

Bu beyitte vahdetin zuhuru güneşe, kesretin zuhuru ise buluta benzetilmiştir (Tatcı 2008, 422).

Yûnus, aşağıdaki beyitte "Biz ona şah damarından daha yakınız." (Kâf, 50/16) âyetini hatırlatarak, Allah'ın bize yakın olduğunu ama bizim Allah'a perdeli olduğumuzu belirtmiştir.

Kusurlarla malûl olan insanın yüzünün örtülü olduğunu belirten Yûnus, yarattığı varlıklar üzerinde her an tecellisi devam eden Allah ile kulu arasındaki perdelerin aralanabileceğini hatırlatmıştır.

"Sensin bize bizden yakın görünmezsin hicâb nedür

Çün 'aybı yok görklü yüzün üzerinde nikâb nedür"
(89/1)

Küfür ve imanın Hakk'a giden yolda perde olduğunu, insanın saflaştıkça, perdeleri kaldırdıkça her şeyin Allah'ın tecellisi ile meydana geldiğinin idrak edilebileceğini şöyle belirtmiştir Yûnus:

"Küfrile îmân sözi hicâb oldu bu yolda

Safâlaşduk küfrile îmânı yagmâya virdük"
(143/6)

Yûnus, Hz. Peygamber'in Hak katına yükseltildiği ni'râc yolculuğu gibi yolculuk yapmak için, insanın kendi varlığından uzaklaşmasının gerekliliğini şöyle belirtmiştir:

"Gel imdi hicâbun aç senden ayrıl sana kaç

Sende bulasın Mi'râc sana gelür cümle yol"
(151/)

İnsana en büyük perde kendi benliğidir. Kendi benliğinden soyunan kendi hakikatine doğru yönelerek mi'râca ulaşabilir. "Mi'râc, insanın kendinden kendine, iç dünyasına yaptığı manevi bir yolculuktur. Bunu gerçekleştirmek, vücûd denen hicâbı açmakla mümkündür. Hicâb ise vehimlerimizdir." (Tatcı 2015, 170-171).

Yûnus, Hakk'ı sevdiğini gizlemesinin zor olduğunu, bu sevginin gönle sığmayacak kadar insanda dolup taşıtığını belirtmiş; dilini her ne kadar tutsa da ayrılığa delil olduğunu ifade ettikten sonra, bu ayrılık perdesini yakarak Hak ile arasındaki hicâbın ortadan kalkacağını şöyle belirtmiştir:

"Ben ol yârı sevdiğümü niçe bir gizleyüblem

Gönlüme sızmaz n'ideyin meger râzum ile diyem

Dil tutuban yürüdügüm yadlığuma delil imiş

Yakam yadlık perdesini hicâbumı ben giderem"
(205/1-2)

Yûnus, Hakk'a aradaki perdeyi kaldırması için niyazda bulunmuş ve perdenin kalkması için Hakk'ın yolunda dosdoğru olmanın gereğini şöyle hatırlatmıştır:

"İy Yûnus'ı yaradan hicâb götür aradan

Sâdıkam yolunda ben yalan da'vî kılmazın"
(256/7)

Hakk'a ulaşan kişinin kalp gözünün açılmasını, perdelerin kalkmasını benlikten geçme şartına bağlayan Yûnus, adeta fenâfillâha eriştiğini, mecâzî aşktan hakîki aşka ulaştığını şöyle belirtmiştir:

“Ben benliğümden geçdüm gözüm hicâbın açdum
Dost vaslına ulaşdum gümânüm yağmâ olsun”
(271/2)

Yûnus, hakîki dost olan Allah ile karşılaştığında aklının başından gideceğini ama aradaki perdenin varlığının kendisini dert içinde bırakacağını, bu halde çaresiz kalacağını şöyle ifade etmiştir:

“Dost bana su‘âl idicek
‘Aklum başumdan gidicek
Hicâb derdi gark idicek
Ben n’ideyin n’eyleyeyin” (275/2)

Hakk’a ulaşmaya engel olan şeylerin aşk şarabı ile aşıldığını, aşka ulaşmanın perdesiz bir şekilde dostu ile karşılaştığını şöyle belirtmiştir Yûnus:

“Ol nâzı dergâhda geçer ma‘nî şarâbından içer
Hicâbsuz cân gözün açar dost kendü siler gözümü”
(349/3)

Yûnus, gönül gözündeki perdenin kalkmasının şartının “Kendini tanıyan Rabbin tanı” (Aclûnî t.y., 2/309) hadisine atıfta bulunarak, kendini bilmenin, benlikten geçmek olduğunu şöyle beyan etmiştir:

“Dile rızkını Hak’dan *nahnu kesemnâ* pinhân
Nefsin bilmiş er gerek göz hicâbın silesi”
(378/5)

Terbiye edilmemiş nefis, bütün kötü huyların ve çirkin davranışların kaynağı olarak kabul edilir. Nefsin varlığı, Yaratan karşısında perde olur. Kim nefis şehrinin harap eder, yıkar geçerse kibir duygusunu ayaklar altına alırsa nefisle Yaratan arasındaki perdeler kalkar. Yûnus bu hususu şöyle belirtmiştir:

“Nefs ili oldı harâb kibr ayaklarda türâb
Gitdi perde vü hicâb dost gözüme tuş oldı”
(394/5)

Kulun çok sıkıntılı bir anında Hak ile arasındaki perdelerin açılacağını, Hakk’ın yardımının kula ulaşacağını, Hakk’ın kulunun yakınında olduğunu, perdenin açılmasına vesile olacak davranışların Hak katında kıymetli olduğunu Yûnus şöyle açıklamıştır:

“Sen sanmadugun yirde
Nâgâh açıla perde
Dermân irişe derde
Allah görelüm n’eyler” (71/5)

Yiğitbaşı Velî (ö. 910/1504), namaz, abdest ve elbise giymek gibi konularla ilgili bazı edeplerden bahsetmiş; Hak için uyulması gereken bu edeplerin terkinin kalbe perde olduklarını, bu halde ibadetten ve seyr u sülûkte olmaktan lezzet alınamayacağını belirtmiş ve bu edeplere uyulursa hatırlarımıza gelmez nice hikmetlerin keşfolunacağını Yûnus’un bu dizeleriyle dile getirmiştir (Yiğitbaşı Velî t.y., 6b-7a).

Yûnus, Hakk’ı görmek için dertlenen, bu uğurda çaba sarfeden kula Allah’ın manevî yardımının geleceğini ve dostun cemâlini arzulanaya perdenin açılıvereceğini şöyle belirtmiştir:

“Her kim ugrarsa bu derde
Bulur o himmeti erde
Açılıviricek perde
Dostun cemâlin arzular” (98/2)

Hakk’ın “Perdeleri kaldırdım, cemâlime bak.” çağrısının felekleri aşarak ulaştığını belirten Yûnus, Hakk’ın cemâlini görmek için perdelerin kalkmasının gerektiğini şöyle belirtmiştir:

“Çün geçdi felekleri ün geldi kim gel beri
Kaldurdum perdeleri hemân cemâlüme bak”
(134/9)

Yûnus, Hak yolcusunu dikkatini yaşadığı görünürler âleminin ötesindeki hakikatlere çekerek onu çokluk âlemindeki birliği görmeye şöyle çağırıştır:

“Yûnus bak neredesin ne yirde ne gökdesin

Bekle edeb perdesin gel imdi gel tapu kıl” (151/9)

Tatçı bu beyti vahdet-i vücûd penceresinden şöyle açıklar: “Gök, cem’, yer, fark âlemdir. Ârifler farktan cem’e, cem’den farka gelerek her an huzur (bilinç) ve gaybet (kendini kaybetme) halinde olmaya çalışırlar. Tek hal üzere kalmak hakîki irfan değildir. Ne yerde ne de gökte olmak yerine, her an hem gökte ve hem yerde olmak cem’ ve fark üzere bulunmak evladır. Cem, fark; ayıklık ve sarhoşluk, kabz, bast gibi hallerin sadece biriyle hallenmek ve bu tek hal üzere konuşmak nâkısılıktır. Hele sadece makâm-ı cem’de Hak dilinden Hallaçvârî konuşmak irfan ehlinin tasvip etmediği bir şeydir. Yûnus bu şiirinde talibi birliğe çekmeye, vahdetten açık haberler vererek tabiri caizse, vahdet-i vücûdun adresini göstermeye çalışmaktadır. Kendi kendisine, edep perdesini bekle (koru), açma şeklinde ikaz etmesi bundandır.” (Tatçı 2015, 173).

Yûnus, Hakk’ın haberinin dillerde söylendiğini ama varlığının izlerinin görünmediğini belirttikten sonra, Hakk’ın yüzündeki perdeyi kaldırmasını isteyerek onu görme aşkını şöyle dile getirmiştir:

“Dilde söylenür haberün hergiz bulunmaz eserün
Götür yüzünden perdeyi dîdâruna göyüneyin”
(268/7)

Hak bu dünyada sûrete bürünerek tecellî etmektedir. Yûnus, Hakk’ı görmek için yanar, tutuşur. “Fakat insanın bu âlemde Tanrı’yı perdesiz görmesine imkân yoktur. Bu, kâinâtın yok olması demektir. İnsan onunla ancak bu âlemin dışında yüz yüze gelebilir.” (Kaplan 1972, 24).

Nûrânî ve zulmânî her ne perde varsa hepsinin Allah’ta olduğunu belirten Yûnus, Hakk’a ulaşanlardan ikiliğin kalkacağını, vahdetin -

gerçekleşeceğini şöyle beyan etmiştir:

“Hicâb-ı nûr u zulmet külli sende
Niçe sen sen niçe ben ben tur indi” (411/6)

Yûnus, dünyada insanların hayrına çekilen sıkıntıların Allah’ın cemâlinin görünmesine, dünyada Hak ile aralarındaki perdelerin kalkmasına vesile olacağını şöyle beyan etmiştir:

“Şol kahırla kazananlar güle güle yidürenler
Götürdüm perdelerini dîdâruma baksun dimiş”
(122/6)

Yûnus, Allah ile kulu arasında yetmiş yedi perdenin olduğunu, bu perdelerin ilk basamaklarının yedi perde olduğunu ifade etmiştir. Buradaki yedi perde, nefsin yedi mertebesi olarak yorumlanabilir. Neticede nefs-i emmâreden başlayıp Hakk’a yakın olmak için nefs-i mutmainne ve daha üst mertebelere ulaşanlar Hak ile aralarındaki en önemli perdeleri kaldırmış olacaktırlar. Zira nefis, en güçlü perdedir (Bkz: Ögke 1997, 83-97).

“Yitmiş yidi perde var dostunı arzûlama
Yidisinden geçmedin yakîn arzû kılursın”
(255/6)

Seyr u sülûkünü tamamlayıp gönül gözündeki perdeyi kaldırıp Hakk’ı gören kişinin, varlık iddiasından geçtiğini şöyle ifade etmiştir Yûnus:

“Vuslat eri oldunısa göz hicâbın bildünise
Dostı ‘ıyân gördünise bu varlığı bırak nedür”
(37/3)

Senâyî Hasan Şabânî (ö. 1154/1741’den sonra), sâlikin Allah’ın zikrettikçe mertebeleri aştığını ve bu zikrin sonunda âşık olunca Hak ile arasındaki perdelerin kalktığını şöyle belirtmiştir *Dîvân-ı İlâhiyât*’ında.

Sâlik merâtib kat’ eder
Tekrâr-ı Hû ya Hû ile
Âşık hicâbı ref’ eder

Ezkâr-ı Hû yâ Hû ile (Senâyî Hasan Şabânî 2013, 88).

Senâyî’nin Allah’ın zikri ile hicâbın kalkmasına yaptığı vurgunun bir benzerini Elmalı erenlerinden Eroğlu Nûrî (ö. 1012/1603) *Dîvân*’ında şöyle ifade etmiştir:

Habîbullahdır hem-râhı
İnan bu söze vallâhi
Hicâbsız görür Allah’ı

Hû zikrinin zâkirleri (Eroğlu Nûrî 2016, 120).

Senâyî ve Eroğlu Nûrî’nin yaklaşımını Niyâzî-i Mısrî’de (ö. 1105/1694) de görüyoruz. Mısrî de zikrullah ile Hak’la aradaki perdelerin açıldığını şöyle belirtmiştir:

Her erenler Hû ile kaldırdılar cân perdesin

Açıldılar gözlerin andan yana yana Hû deyü (Niyâzî-i Mısrî 2014, 515).

2.2. İlmin Hakîkate Perde Olması

Sûfilerin mârifet anlayışı Hakk’ı bulmaya yöneliktir. Yani kıymetli bilgi sâlike Hakk’ı bulduran bilgidir. “Sûfilere göre modern zamanlarda bilgi olarak kabul edilenlerin çoğunluğu, hakiki bilgiye perde olurlar. Çünkü bunlar görünen şeyleri vücûd ile ilişkilendiren bir görüş sunmazlar. İnsanlar eşyanın kökleri ile ilgilenecekleri yerde, kendilerini dallarla meşgul ederler. Sebeb’i arayacaklarına, yaptıklarının ne anlama geldiğini bilmeksizin ikinci sebepleri en ince ayrıntılarına kadar irdelerler. Böylece, mânâyı görmek yerine bakışlarını sûretlere yöneltmişlerdir. İlimlerin peşinde koşarken dağılmış bir halde olan kimse o ilimlerin Hakk’ı işaret ettiği gerçeğini idrak edememiştir. Hakk’ı işaret etmeleri o kimsenin gözünde perdeli olarak kalmıştır.” (Chittick 2003, 62-63).

Bu çerçevede *Dîvân*’daki beyitlerini incelediğimizde Yûnus, zâhirî ilimlerin kişiye hakikati görmede perde olduğunu belirtmiş ve bu ilimlerin kişiyi dünya ve âhiretle ilgili bazı hesapların içine çektiğini, Kur’ân’ın aşkla okunacak bir kitap olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“İlim hod göz hicâbidur dünyâ âhret hisâbidur

Kitâb hod ‘ışk kitâbidur bu okunan varak nedür”
(37/4)

Yûnus’a göre, zâhirî ilimlerle uğraşanlar, hakikat bilgisine ulaşamazlar. Bu ilimlere güvenmek tehlikelidir. İlim, insanı benliğe düşürür, öğrendiği bilgilerle kişi kendisinin her şeyi bildiğini zannetmeye başlar, bilmediğini göremez. Kişiyi Hakk’a ulaştıran, Hak’la arasındaki perdeleri kaldıran da âşktır (Bars 2016, 231).

Gazâlî, sûfilerin ilimden kastettiklerinin zâhirî ilimlerden ziyâde ilhâmî ilimler olduğunu belirterek sûfilerin ilim öğrenmekteki maksadını ve bu ilim vesilesi ile izzet perdesinin kalkacağını, ilâhî sırlara ulaşılacağını şöyle açıklar: Sûfiler “ ‘İlim öğrenmek için çare, nefis mûcâhedesi, kötü sıfatları atmak, her şeyden alakayı kesip bütün mevcudiyetiyle Allah’a yönelmektir.’ derler. İnsan bu mertebeye yükseldiği zaman, Allah kulunun kalbine hâkim olur ve ilim nurları ile onu nurlandırmaya kefil olur. Allah kalbin hâkimiyetini ele aldığı zaman rahmetini o kalbe akıtır ve kalpte nur parlamaya başlar, göğsü genişler, melekût sırları kendisine açılır, rahmet lütfu ile beraber kalbin yüzünden izzet perdesi kalkar ve ilâhî esrârın hakikatleri kalpte parlamaya başlar. Kulun yapacağı iş ancak Allah’ın açacağı rahmet kapısında kalbi temizlemek ve doğru irade ile ona hazırlanmak ve bu rahmete susamış bir şekilde onun gözetlemektir.” (Gazâlî 1974, 3/42).

2.3. Dünyanın Perde Olması

Yûnus, dünyalık malı, mülkü, dünyanın içindeki varlıkları Hakk'a ulaşmada perde olarak nitelmiştir. Dünyanın insanlar için önemli bir imtihan yeri olduğu, dünya ve içindekilerin Hakk'a ulaşmaya engel oldukları nebîlerin ve velîlerin insanlara ulaştırılageldikleri haberlerdendir. Yûnus bu konuyu şöyle dile getirmiştir:

“Dünyâyı bırak elden dünyâ hicâb bu yolda
Biz velîden nebîden eyle işitdük haber” (39/2)

Hem âyetlerde hem de hadîs-i şeriflerde dünya sevgisinin kul için büyük bir imtihan sebebi olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda insan için nefsi en büyük düşmandır. Yûnus, bu imtihanlara dikkatimizi çekerek, tuzaklara karşı bizi uyarmıştır. Yûnus, insanın varlığından soyunup kendi hakikatine ulaşmasında dünya ve içindekilerin perde olduğunu şöyle belirtmiştir:

“Hicâbdasın bugün seni göstermezler belli sana
Hicâb didüğümü anla dünyelikdür gözden ırak”
(128/4)

Kulalı Mustafa Nüzûlî (ö. 1157/1744), Allah'tan gayri her şeyin perde olduğunu *Divân*'ında şöyle belirtmiştir:

Gerçi Mansur o na'rayı çalmıştır
Onunla vuslat-ı Hakk'ı bulmuştur
Mâsivallah sana perde olmuştur
O hubbu dilinden silmeyince olmaz (Nüzûlî 1991, 102)

Ümmî Sinan Halvetî de mâsivâdan kurtulanın Hakk'ı müşâhede edebileceğini şöyle belirtmiştir:

Sırrını seyr-i ma'allâh sırrına ırgürmeğe
Mâsivânın perdesinden kurtaran gelsin beri
(Ümmî Sinan 2014, 204).

Şemseddîn-i Sivâsî (ö. 1006/1597) de Yûnus, Kulalı Mustafa Nuzûlî ve Ümmî Sinân gibi âgyârın perde olduğunu şöyle belirtmiştir *Divân*'ında:

Yolum üzre durup âgyâr hicâb oldu bana yek-bâr
Selâmetle geçirgil bunca rehzenen himâyet vir
(Şemseddîn-i Sivâsî 2017, 168).

Dünyanın Hak ile kul arasında perde olmaktan çıkması demek, insanın kendi hakikatine ulaşması demektir. İnsanın kendi hakikatine ulaşması için aslında en başta nefis perdesinden sıyrılıp varoluşsal netliğe kavuşması gerekmektedir.

2.4. Cebrâil'in Perdelenmiş Olması

Yûnus, ilk yaratılan olarak nitelenen kalemin aşkla yazmaya başladığını, aşk karşısında âlemdeki her şeyin kolaylaştığını belirterek âşıklar arasında Cebrâil'in dahi perdelenmiş olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“İşkıla çalındı kalem 'ışka yesir durur âlem
'Âşıklar arasında Cebrâil dahi hicâb durur” (47/3)

2.5. İnsanın Kendine Perde Olması

Sûfilere göre nefis en kalın perdelerden biridir. İnsan, sadece duyu organları ile hareket ettiğinde hakîkatın bilgisine ulaşması mümkün olmayacaktır. Duyu organları ile görülenler, hakîkatın üzerini örten perdelerdir. Hakîkate ulaşmak için bu perdelerin aralanması gerekir. Bu sebeple nefsin tezkiye edilmesi ve kişinin keşfinin açılması gerekir.

Bu sebeple nefsin tezkiye edilmesi ve kişinin keşfinin açılması gerekir. Sûfiler, nefsin tezkiye edilmesi sonucunda kalbin, hakikatlerin tecellî edeceği bir yer olacağını belirtirler. Sâlikin önce zulmânî perdeleri mükâşefe ile aralaması ve sonrasında nûrânî perdelerin açılması ile de Hakk'ın tecellilerini görmesi mümkün olabilecektir (Dağtaşoğlu 2016, 80-81).

Sûfilere göre, insan ile Allah arasında yetmiş bin perde vardır. Bu perdeler nefsin yedi mertebesine yani emmâre, levvâme, mülheme, mutmainne, râdiyye, mardıyye ve kâmile mertebelerine karşılık gelir. Sûfiler Hakk'ın yedi isminden her biri ile on bin perdenin kaldırıldığını, ilâhî sırların açıldığını ve Hakk'ın müşâhede edildiğini ifade ederler. (Kılıç 2014, 44) Yûnus, bütün bu perdelerin nefsimizden kaynaklandığını belirtir. Nefis, insanın Hakk'a vuslatında aşması gereken en kalın perdedir. Bütün bu perdelerin açılması ancak nefsin ıslahı ve mânevî mertebeleri kat etmekle mümkün olabilir. Hakîki vücûda vâsıl olmak, kesrette vahdeti bulmak, ancak varlıktan geçmekle mümkündür. Bu hususu Yûnus şöyle ifade etmiştir:

“Bu çizginen gökleri tahte's-serâ yirleri
Yitmiş bin hicâbları cümle vücûdda bulduk” (133/2)

İnsanın kendi varlığı, kendisine perdedir. Kendisini aradan çıkarırsa Hak görünür. Bu hâle fenâ fillâh (Allah'ta yok olma) denilir. Varlık, insandan gerçeği gizleyen perdedir. İnsanın kendisinde varlık vehminin bulunması, Mutlak Varlık'la perdenmesi demektir. Dost dışarıda değil, içeridedir. Kişinin benliğini terk etmesiyle birlikte Dost'u ile arasındaki perdelerin kalkması mümkün olacaktır (Ateş 2014, 61- 62). Yûnus bu hususları şöyle belirtir:

“Varlıkdur hicâb katı kim yıka bu hicâbı
Dost yüzünden nikâbı götürmege er gerek
Sen hicâb oldun sana ne bakarsın dört yana
Kaykımaz öne sona kime ki didâr gerek
Gel imdi hicâbun yık hırs evinden taşra çık
Hak bağışlaya tevfiik kasdıla hüner gerek” (135/3-5)

“Yüzünüzü ne tarafa çevirirseniz Allah’ın vechi oradadır.” (Bakara, 2/115) âyetinden hareketle sûfîler Allah’ın yüzünün dünyada görülebileceğini düşünürler. Bu da ancak seyr u sülûk ile mümkündür. Allah’ın yüzünü bu dünyada göremeyenler iki cihanda da bundan mahrum olacaklardır. Allah’ın yüzünü ancak cennet, cehennem gibi maddî istekleri bırakıp nefsinin yenen, benliğini terk eden kişiler görebilir. Çünkü O, sâlikin kendi vücûdunda görünür. Allah’ı gökyüzünde aramak neticesiz kalacaktır. Çünkü ilâhî nuru yerde, vücutta, bâtın âlemde aramak gerekir.” (<http://web.deu.edu.tr/ilyas/edebiyat/yunusvetasavvuf.htm>)

Yûnus, aşk iddiasında bulunan kişinin gözündeki perdeler kalkmamışsa aşkının bir iddiadan ibaret olduğunu şöyle beyan etmiştir:

“Her kim ‘âşıkam diyüben hasret geçürür varısa

Gözi hicâblıdır anun görünmedi ‘ışk nihânı” (377/7)

Varlığın ve benliğin Hakk’a perde olduğunu, varlıkların aşk ile zuhûra geldiklerini Yûnus şöyle beyan etmiştir:

“Hem cânlar ana perde ol nûr içinde nûrda

‘Işk anda kadîm durur cânlara ayrılmazdan” (233/4)

Nüzûlî, can perdesinin ancak tevhîd ile ortadan kalkacağını şöyle beyan etmiştir:

Can gözünün perdesini ref’ edip tevhîd ile

Dost cemâli nûruna seyyâr olan gelsin beri (Nüzûlî 1991 ,42).

Yûnus, bedenî arzuların insanı Hakk’ın kudretini idrak etmekten alıkoyduğunu şöyle belirtmiştir:

“Ete deri sünük çatan ten perdelerini dutan

Kudret işüm çokdur benüm hem zâhir ü ‘ıyân benim” (211/7)

Eşrefoğlu Rûmî (ö. 874/1469-70 [?]) Dîvân’ında Yûnus’un yukarıda geçen beyitlerindeki insanın kendine perde olma durumunu şöyle belirtmiştir:

Gözünden götüren benlik hicâbın

Göre kim âşinâ kimdir bigâne (Eşrefoğlu Rûmî t.y., 78)

Şemseddîn-i Sivâsî’de tenin isteklerinin cânın yüzünü görmeye engel olduğunu bu engelin iyilikleri temsil eden gülsuyu ile aşılacağını şöyle belirtmiştir:

Çihre-i cânâ gubâr-ı tenün oldı çü hicâb

Vaktidür pes saçasın şîşe-i çeşm ile gülâb (Şemseddîn-i Sivâsî 2017, 184)

Eroğlu Nûrî de insanın nefsânî isteklerinin peşinden düşmesinin sonucunun ne olduğunu görmek için can gözünün perdelerinin kalkmasını şöyle hatırlatmıştır:

Ne sandın bu dünyâyı özendin gör

Nefsin hevâlar ile bezendin gör

Emrinden nehyinden ne kazandın gör

Sildir cân gözünün perdelerini (Eroğlu Nûrî 2016, 147)

Görüldüğü gibi hakîkatin dili birdir. İnsanın kendine perde olması Allah dostlarının üzerinde önemle durdukları konulardan biridir.

2.6. İbadetlerin Perde Olması

Yûnus, oruç, namaz, gusl, hac gibi ibâdetlerin âşıkta perde olduğunu belirtmiştir. Âşık bu ibadetleri ma’şûka ulaşmaya vesile kılmalıdır ki, ibadetlerin Hakk’a perde olma durumu ortadan kalkmış olsun.

Şüphesiz ibadetler, kişiye sürekli Allah’ın huzurunda olma bilincini kazandırarak gönül temizliğine, nefis terbiyesine vesile olmaktadır. İbâdetlerin amaç haline gelmesi, onlarla övünme vb. durumlar, ibâdetlerin kulda gerçekleştirilmesi gereken dönüşüme engel olmaktadır. Yûnus, bu hususu şöyle belirtmiştir:

“Oruc-namâz gusl u hac hicâbdur ‘âşıklara

‘Âşık andan münezzeh hâssü’l-havâs içinde” (302/14)

Yûnus Emre’ye göre şeklî ibadetler âşık için birer perdedir. Allah’ın seçkin kulu olan âşıklar zümresinden olmak için ibadetler araç olmalı ve Hakk’ın sırrına ulaşmaya vesile olmalıdır.

Şemseddîn-i Sivâsî ve Vâhib-i Ümmî, zâhidin zühdünün kendisine hicâb olduğunu belirterek ibadetlerin sâlike perde olduğunu şöyle belirtmişlerdir:

Bir kurıca zühd ile benüm artıdı hicâbum

Yakmağa anı bir şererün var ise söyle (Şemseddîn-i Sivâsî 2017, 247)

Zâhidin zühdü hicâb olmuşdur anın zâtına

Âlemi seyr eyleyi seyrâna gelmişlerdeniz (Vâhib-i Ümmî 2012, 185)

2.7. Zulmânî Perde

Yûnus, günahların insanın Hakk’a vuslatında zulmânî perde olduklarını ve perdeler yırtılınca günahların ortaya çıkacağını şöyle belirtmiştir:

“Yazuklarımız tartıla anca perdeler yırtıla

Bilmedüğün günâhların anda sana ‘ıyân ola” (9/7)

Yûnus, tasavvufta bir kemâlât işâreti olarak giyilen hırkanın hak etmeyen birisi tarafından giyilmesinin görünüşte suçlara perde olabileceğini ama içindeki dağınıklığı gideremeyeceğini ve düşüncelerinin kötülük, gönlünün ise sırlar barındırdığını (Yüksel 2017, 262) şöyle ifade etmiştir:

“Hırkam suçuma perde endişem fâsid yirde
Gönlüm ayruk bâzârda dilümde sözüm esrâr”
(41/6)

Ayrıca bu beyitte, mânevî bir makâm sembolü olan hırkanın onu hak etmeyen kişi tarafından giyilmesinin hem bu kıyafeti giyen, hem de bu şeyhlik kıyafetinden ötürü o kişiye hürmet gösterenler açısından Hak ile aralarına perde oluşturduğu belirtilmiştir (Yılmaz 1991, 27).

Yûnus, günahların kul ile Hak arasında zulmânî perde oluşturduğunu ifade ederken Ümmî Sinan, inkârcının gözündeki zulmet perdesinden bahsetmiş, küfr ve tuğyan içinde olanın müslüman olamayacağını şöyle belirtmiştir:

Ehl-i inkârın gözüne gör ki zulmet perdesi

Kaplamıştır küfr ile tuğyân müselmân olmadı
(Ümmî Sinan 2014, 220).

Vâhib-i Ümmî de Hallac-ı Mansûr gibi mânevî tekâmüle ulaşılmasının sonucunda zulmet hicâbının kalktığını şöyle belirtmiştir:

Kalmadı zulmet hicâbı doğdu maşrıktan güneş
Mansûr'un deryâsıdır bu düşdüğüm zâhid bugün
(Vâhib-i Ümmî 2012, 80).

2.8. Gayb Perdesi

Yûnus, müridin Allah'ın kudretini idrak edebilmesi için gayb perdelerinin açılması gerektiğini şöyle belirtmiştir:

“Kuş hod yumurtayıdı yuva hod perdeyidi

Ûn hod kudret ünidür bilmeyene kaz gelir”
(23/4)

“Kudret sesi cahil için kaz sesi gibidir. Metaforik olarak kaz cahilliğin göstergesidir. Beyitte kuş, müridi; yuva, dergâhı; perde, gaybı; kudret ünü, müridin gayb aleminden tanıdığı / bildiği sesi ifade etmektedir. Bu sırta vakıf olamayanlar Kudret ünini kaz sesiyle karıştırır.” (Demir 2010, 226-227).

2.9. Hesap Günü Perdesi

Yûnus, “Kulakları sağır eden o ses geldiğinde işte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır.” (Abese, 80/33-36) âyetinin gereği olarak herkesin birbirinden kaçtığı o hesap gününü perde olarak şöyle nitelendirmiştir:

“Gök perdelerin açalar eyü yavuzdan seçeler
Ol dem kancaru kaçalar baş kurtarası yir gerek”
(138/3)

2.10. Sabır Perdesi

Yûnus, insanların kendisine karşı sabırlı olduklarından bahsettikten sonra, Hakk'a olan muhabbetten sabır perdesinin yandığını, Hakk'a vuslata eren kişi için diğer insanların sabredebileceği bir konunun kalmayacağını şöyle ifade etmiştir.

“Kimden ögüt istersem sabır gösterür bana

Sabrumun perdesini mahabbet odı yakdı” (363/3)

SONUÇ VE TARTIŞMA

Sûfîler, hicâb/perde kavramını genellikle Hak ile aralarındaki engelleri ifade etmek için kullanmışlardır. Genel kabule göre Hak, kendisini kullarından perdelemiştir. Bu perdeleme, Hakk'ın kullarına olan rahmetindedir. Kulların Hakk'ı şehâdet âleminin şartları içinde müşâhede etmesi mümkün değildir. Hakk'ın müşâhede Hak ile kul arasındaki nûrânî ve zulmânî perdelerin kalkmasına bağlıdır. Bu perdelerin kalkması ya da aralanması, kulun mânevî bir eğitim ile varlığından sıyrılması ve çokluk âleminde birliğe ulaşması yani kesrette vahdeti görmesi ile mümkün olabilecektir.

Kur'ân-ı Kerim'deki âyetlerde ve Hz. Peygamber'in hadislerinde çeşitli metaforik anlamlarda kullanılan hicâb/perde kavramını sûfîler, tasavvuf düşüncesinin teşekkülünden bu tarafa özellikle varlık düşüncesini açıklarken kullanmışlardır. Sûfîlerin anlayışına göre temelde Mutlak Varlık vardır, diğer varlıklar mecâzen vardır.

Çünkü onların varlık bulmaları Mutlak Varlık'ın onlara varlık elbisesi giydirmesi ile mümkün olabilmektedir.

Yûnus Emre, *Dîvân*'ında hicâb/perde kavramını daha çok sûfîlerin varlık perspektifinde kulun Hak'la ilişkisi çerçevesinde ele almıştır. *Dîvân*'da bu kavramlar çoğunlukla varlık âleminde Hak ile kul arasına engel olan unsurlar çerçevesinde ele alınmıştır.

Yûnus'a göre gözlerden perdeler kalkarsa Hak ayan olur, Hakk'ı görmek için perdelerin kalkması gerekir, bu da ancak mânevî bir eğitimle ve aşka ulaşmakla mümkündür. Şayet perdeler bu çabalar olmadan kalkırsa, bu durum kulun helakine sebep olur. Zira Hz. Mûsâ, Allah'ı görmek istemiş, Allah dağa tecelli etmiş, dağ paramparça olmuştur. Hakk'ı görmek için kulun çaba sarfetmesi, nefsin yedi mertebesini aşması gerekmektedir. Yûnus'a göre, perdenin kalkması, kulun ikilikten kurtulması ve vahdete ermesi demektir. Birliği görenin gözünde de hayrın ve şerrin, imanın ve küfrün kaynağının, yaratanının Allah olduğu görülecektir.

Yûnus, bize bizden yakın olan Allah'ın ancak perdelerin kalkması ile idrak edilebileceğini, Hz. Peygamber'in mi'râca çıkıp Hakk'ın katına yükseldiği gibi kulların da bu devlete ulaşmasının ancak perdelerin kalkması ile mümkün olabileceğini belirtmiştir.

Yûnus'a göre perdelerin kalkması için Hakk'ın yolunda dosdoğru gitmek gerekmektedir. Yûnus'a göre en kalın perde nefis perdesidir. Nefs mertebelerinde yükselen ancak bu perdeden kurtulabilecektir.

Yûnus, zâhirî ilimlerle yetinmenin mânevî ilerleyişe perde olduğunu belirterek, ilim hiyerarşisinde mânevî ilimlerin yerini üstte bir konuma yerleştirmiştir. Bu yaklaşım aynı zamanda zâhir-bâtın birlikteliğinin kulun tevhide ulaşmasındaki önemini hatırlatır.

Yûnus'a göre dünya da bir perdedir. Tasavvufta mâsivâ diye ifade edilen Allah'tan gayri her şey dünya ve içindekiler şeklinde anlaşılabilir.

Yûnus, nebîlerin ve velîlerin dünyanın perde olduğuna dair uyarılarda bulduklarını hatırlatmış, Mutlak Varlık'a engel olan varlıkların

Hak katındaki varlığımızı tehlikeye soktuğunu belirtmiştir. Hakk'ın katında yer edinmek, O'nun nezdinde makbul bir yere sahip olmakla mümkün olabilecektir.

Yûnus'un dikkat çektiği bir konu da ibadetlerin perde olmasıdır. İbadetler, kulun Hak katında sevgili bir kul olmasını sağlayan araçlardır. Kul, ibadetin bu araçsal özelliğini ıskalayıp onu amaç haline getirirse işte o zaman ibadet kula perde olmuş olur.

Yûnus, hesap gününde perdelerin kalkacağını hatırlatarak sonsuz hayat için hazırlıklı olmanın önemini ortaya koymuş ve Hakk'a sevgisinden dolayı sabır perdesi yanan kişinin diğer insanlar tarafından da sevileceğine dikkatimizi çekmiştir.

Hicâb/perde kavramının Kur'an-ı Kerim'deki âyetlerde, Hz. Peygamber'in hadîs-i şeriflerinde ve başlangıçtan günümüze sûfîlerin sözlerinde ve nutk-ı şeriflerinde farklı metaforik anlamlarda kullanılması, Yûnus Emre'nin *Dîvân*'ında bu kavrama metaforik olarak on farklı anlam yüklenmesi, bu kavramın anlam zenginliğini göstermesi açısından önemlidir.

KAYNAKLAR

- el-Aclûnî, İ. (2000). Hindâvî (Thk.). Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs: El- Mektebetü'l-Asriyye. b.y.
- Ateş, S. (2014). "Yunus'ta İlahî Aşk". Türk Dünyası Bilgeleri Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması, Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı, 55-111.
- Bars, M. E. (2016). "Yunus Emre'de İman Esasları". International Journal of Language Academy, 4 (4): 219-241.
- Bedirhan, M. Varlığın Sırrını Gizleyen Örtü Perde Erişim adresi: <https://www.sabahulkesi.com/2020/05/04/varligin-sirrinin-gizleyen-oertue-perde/> Son erişim tarihi: 15.06.2021.
- el-Buhârî (2002). Muhammed Züheyr b. Nâsri'n-Nâsır (Thk.). El-Câmiu'l- Muhtasar (Sahîhu'l-Buhârî): Dâru't-Tavki'n-Necât. b.y.
- Cebecioğlu, E. (2014). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü: Otto Yayınları. Ankara-Türkiye.
- el-Cerrâhî, S. M. (2013). İstîlâhât-ı Sofiyye fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri Sözlüğü: Kırkkandil Yayınevi. İstanbul-Türkiye.
- Chittick, W. C. (2003). Demirkaya, M. (Çev.). Hayal Âlemleri İbn Arabî ve Dinlerin Çeşitliliği Meselesi: Kaknüs Yayınları. İstanbul-Türkiye.
- Çelebi, İ. "Hicab", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hicab#1> (23.05.2021).
- Dağtaşoğlu, A.E. (2016). "Müzik, Tasavvuf ve Felsefe Bağlamında Perde Kavramı". Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 6 (11): 69-94.
- Demir, İ. (2010). "Yunus Emre'nin Eserlerinde Hayvan Adları". Boz, E. (Haz.). X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri. Eskişehir-Türkiye.
- Doğan, M. (1996). Büyük Türkçe Sözlük: İz Yayıncılık. İstanbul-Türkiye.
- Eroğlu Nürî. (2016). Tatçı, M. (Haz.). Dîvânçe-i İlahiyât: H Yayınları. İstanbul- Türkiye.
- Eşrefoğlu Rûmî. (t.y.). Eşrefoğlu Dîvânı: Tercüman Gazetesi Yayınları. İstanbul-Türkiye.
- Gaybî, S. (2014). Kemikli, B. (Haz.). Dîvân-ı İlahiyât Seçmeler: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Ankara-Türkiye.
- Gazâlî, İ. (1974). Serdaroğlu, A. (Çev.). İhyâ u Ulûmiddîn: Bedir Yayınevi. İstanbul-Türkiye.
- Gazâlî, İ. (2014). Eren, Ş. (Çev.). Mişkâtü'l-Envâr (Nurlar Âlemi): Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Ankara-Türkiye.

- Halvetî, Ü. S. (2014). Yalsızuçanlar, S. (Haz.). Dîvân-ı İlahiyât: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Ankara-Türkiye.
- Hüdâyî, A. M. (2005). Tatçı, M., Yıldız, M. (Haz.). Dîvân-ı İlahiyât: Üsküdar Belediyesi Üsküdar Araştırmalar Merkezi Yayınları. İstanbul-Türkiye.
- İbn Mâce (t.y.). Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Thk.). Sünen-i İbn-i Mâce: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye. b.y.
- İbnü'l-Arabî, M. (2007). Demirli, E. (Çev.). Fütühât-ı Mekkiyye: Litera Yayıncılık. İstanbul-Türkiye.
- Kaplan, M. (1972). "Yunus Emre'ye Göre Zaman-Hayat ve Varoluşun Manası". İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 20 (0) : 11-26.
- Kâşânî, A. (2015). Demirli, E. (Çev.). Tasavvuf Sözlüğü: İz Yayıncılık. İstanbul-Türkiye.
- Kelâbâzî, E. (1992). Uludağ, S. (Çev.). et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf (Doğuş Devrinde Tasavvuf): Dergah Yayınları. İstanbul-Türkiye.
- Kılıç, M. E. (2014). Tasavvufa Giriş: Süfî Kitap. İstanbul-Türkiye.
- Lütfi, A. M. (2014). Kemikli, B. (Haz.). Dîvân-ı İlahiyât Seçmeler: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Ankara-Türkiye.
- Marmaravî, Y.V. (t.y.). Risâletü'l-Hüdâ: Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı. Osman Ergin Yazmalar Bölümü, OEYZ0194/01. İstanbul-Türkiye.
- El-Mevsîlî, Ebû Ya'lâ. (1984). Hüseyin Selim Esed (Thk.). el-Müsned: Dâru'l- Me'mûn. Şam-Suriye.
- Müslim b. el-Haccâc (t.y.). Muhammed Fuad Abdülbâkî (Thk.). el-Müsnedü's- Sahih: Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabi. Beyrut-Lübnan.
- Niyâzî-i Mısri Halvetî. (2014). Tatçı, M. (Haz.). Dîvân-ı İlahiyât (Seçmeler): Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Ankara-Türkiye.
- Nüzülî, Kulalı Mustafa. (1991). Şaşmaz, A. (Haz.). Nüzülî Divânı: Tasavvuf Kültürü Vakfı Yayınları. Ankara-Türkiye.
- Ögke, A. (1997). Kur'an'da Nefs Kavramı: İnsan Yayınları. İstanbul-Türkiye.
- ..... (2007). Elmalı Erenlerinde Mânâ Dili: Bizim Büro Yayınları. Ankara-Türkiye.
- Rûmî, M. C. (1990). İzbudak, V. (Çev.). Mesnevî-i Şerîf: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. Ankara-Türkiye.
- Seccâdî, S.C. (2007). Uygur, H. (Çev.). Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü: çev. Hakkı Uygur. Ensar Neşriyat. İstanbul-Türkiye.
- Senâyî, H.Ş. (2013). Tatçı, M. (Haz.). Dîvân-ı İlahiyât: H Yayınları. İstanbul- Türkiye.
- Şahin, M. (2020). "Bâkî Dîvân'ında Ayna Metaforu". Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences, 6 (25): 519-534.
- Şemseddîn-i Sivâsî. (2017). Süer, F. R. (Haz.). Dîvân: H Yayınları. İstanbul- Türkiye.
- Taberânî (1984). Hamdî b. Abdülmecîd (Thk.). el-Mu'cemu'l-Kebîr: Mektebetü İbni Teymiyye. Kâhire-Mısır.
- Tatçı, M. (2008). Yunus Emre Dîvânı İnceleme: H Yayınları. İstanbul-Türkiye.
- ..... (2015). Yunus Emre Yorumları İştin Ey Yârenler: H Yayınları. İstanbul-Türkiye.
- et-Tirmizî (1998). Beşşâr Avâda Ma'rûf (Thk.).el-Câmiu'l-Kebîr (Sünenü't- Tirmizî): Dâru'l-Garbi'l-İslâm. Beyrut-Lübnan.
- Tûsî, S. (2012). Yılmaz, H. K. (Haz.). el-Lümâ': Erkam Yayınları. İstanbul- Türkiye.
- Türker, C. H. (2010). "Yunus Emre'de Şiirsel İmkânın Görüngübilimi". Başer, H. B. (Ed.). Doğumunun 770. Yıldönümünde Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri (s. 77-84): İstanbul B.B. Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü Yayınları. İstanbul-Türkiye.
- Uludağ, S. (1977). Tasavvuf Terimleri Sözlüğü: Marifet Yayınları. İstanbul- Türkiye.
- Üftâde, M. M. (2012). Meral, A. (Haz.). Dîvân-ı Hazret-i Üftâde: Revak Kitabevi. İstanbul-Türkiye.
- Vâhib-i Ümmî Halvetî. (2012). Tatçı, M., Ögke, A. (Haz.). Dîvân-ı İlahiyât: H Yayınları. Ankara-Türkiye.
- Yesevî, H. A. (2016). Tatçı, M. (Ed.). Dîvân-ı Hikmet: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları. Ankara-Türkiye.
- Yılmaz, M.K. (1991). "Büyük İslâm Şairi Yunus Emre", Diyanet Dergisi. Erişim adresi: https://dosya.diyanet.gov.tr/DYSDosya/Dergiler/Ilmi/1991/ilmi_ocak_1991.pdf, Son erişim tarihi: 15.06.2021).
- Yunus Emre (2009). Sevim, E. (Haz.). Yunus Emre Dîvânı'ndan Seçmeler: Bilge Kültür Sanat Yayınları. İstanbul-Türkiye.
- Yunus Emre (2012). Tatçı, M. (Haz.). Dîvân-ı İlahiyât: Kapı Yayınları. İstanbul-Türkiye
- Yunus ve Tasavvuf. Erişim adresi: <http://web.deu.edu.tr/ilyas/edebiyat/yunusvetasavvuf.htm>. Son erişim tarihi: 15.06.2021.
- Yüksel, Y. (2017). "Klâsik Türk Şiirinde Ticâret", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi. Kocaeli-Türkiye, 574.